

مقاله پژوهشی: بررسی روندهای تأثیر گذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

محمدجواد رضایانی^۱، کوروش بدری^۲، جلال غفاری^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۱۰

چکیده

این مقاله که برگرفته از مطالعه گروهی است نشان می‌دهد، عوامل زیادی بر توانمندی دولت‌ها جهت دستیابی به اهداف امنیت ملی تأثیر می‌گذارد و معادله امنیت ملی دولت‌ها ایستا نیست، بلکه در طی زمان دچار دگرگونی می‌شوند. در واقع همچنان که در عصر اطلاعات پیش می‌رویم، اهمیت عناصر نامحسوس و ذهنی قدرت همانند دانش نسبت به اهمیت عوامل محسوس و سستی قدرت، به گونه‌ای قابل توجه در حال افزایش هستند. به این منظور بررسی روندها و آثار شبکه‌های اجتماعی مجازی بر امنیت ملی مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش با روش ترکیبی و توزیع پرسشنامه میان خبرگان حوزه فضای مجازی و امنیت ملی به این امر رسیده است که روند تأثیر گذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی در حال حاضر منفی و تهدید آفرین است و روند استفاده مردم از شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش شکاف میان حاکمیت و جامعه، کاهش نظارت و کنترل حاکمیت بر فعالیتهای اقتصادی و اثر گذاری بر سبک زندگی و فرهنگ خواهد شد. در انتها به منظور مدیریت شرایط پیش رو راهبردهایی پیشنهاد می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: شبکه‌های اجتماعی، امنیت ملی، فضای مجازی، عصر اطلاعات

۱. دانش‌آموخته دوره دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) ایمیل:

mj.ramezani@gmail.com

۲. دانشجوی دوره دکتری امنیت ملی

۳. استادیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۱. مقدمه

فناوری اطلاعات به‌عنوان یکی از عواملی که در کلیه امور زندگی اجتماعی و فردی بشر تأثیر دارد، در سال‌های اخیر مورد توجه اساسی دولت‌ها قرار گرفته است. کشورها برای جبران عقب‌ماندگی‌ها و زندگی بهتر و نیز برای کسب قدرت بیشتر در رقابت‌های بین‌المللی و حفظ تفوق خود به توسعه فناوری در حوزه‌های مختلف اقدام نموده‌اند. ویژگی‌های فضای سایبر برخی از اختلافات قدرت بین بازیگران را کاهش داده و بدین ترتیب مثال خوبی از پراکندگی قدرت را که ویژگی سیاست جهانی در قرن حاضر است، به نمایش می‌گذارد. قدرت‌های بزرگ نخواهند توانست به اندازه حوزه‌هایی چون دریا و خشکی بر این حوزه مسلط شوند.

عوامل زیادی بر توانمندی دولت‌ها جهت دستیابی به اهداف امنیت ملی تأثیر می‌گذارد که بعضی از این عوامل محسوس و بعضی دیگر نامحسوس‌اند. عواملی مانند ثروت، جغرافیا، نیروی نظامی، زیرساخت‌های حمل‌ونقل و... قابل اندازه‌گیری هستند ولی عوامل دیگری نظیر راهبرد ملی، توانمندی‌های سازمانی، دانش علمی-فنی، تهدید رؤیت‌شده، توانمندی‌های رهبری و اداره و روحیه ملی در بدو امر به دشواری قابل اندازه‌گیری هستند. در بیشتر موارد اهمیت نسبی عوامل تشکیل‌دهنده معادله امنیت ملی دولت‌ها ایستا نیست، بلکه در طی زمان دچار دگرگونی می‌شوند. در واقع همچنان که در عصر اطلاعات پیش می‌رویم، اهمیت عناصر نامحسوس و ذهنی قدرت همانند دانش، نسبت به اهمیت عوامل محسوس و سنتی قدرت، به‌گونه‌ای قابل توجه در حال افزایش هستند. فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی نیز به همین منوال تأثیر به‌سزایی در امنیت ملی کشورها دارند. در طول تاریخ، فناوری‌های جدید و نوظهور اطلاعاتی، توانمندی‌های امنیتی را افزایش و محیط راهبردی را تغییر داده‌اند. از این رو دائماً تقاضا برای توسعه و پیشرفت این حوزه وجود داشته است.

به این منظور بررسی روندها و آثار شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سیستم‌های انسانی از جمله مواردی است که به‌عنوان دغدغه‌های حاکمیتی در جوامع مختلف از جمله

جمهوری اسلامی ایران مورد توجه قرار گرفته است و ضرورت دارد تا برای کنترل آثار آن بر امنیت ملی کشور اندیشه شود تا راهکارهایی در سطوح راهبردی و سپس اقداماتی جهت اجرایی‌سازی به عمل آید.

۲. بیان مسئله

در سال‌های اخیر، مفهوم جدیدی با عنوان شبکه‌های اجتماعی در محیط اینترنت تولید شده که آثار گسترده‌ای در حوزه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی داشته است (سلیمانی‌پور، ۱۳۸۹: ۱۵). نفوذ و گسترش کاربران شبکه‌های اجتماعی در بستر اینترنت و تلفن همراه در هر یک از کشورها موجب اتخاذ سیاست‌های خاصی شده است. برخی از کشورها مانند عربستان نسبت به استفاده از آن‌ها فتوای حرمت داده‌اند و برخی دیگر هیچ محدودمرزی برای استفاده از آن‌ها قائل نیستند. تهدیدات و آسیب‌های متوجه امنیت کاربران و به دنبال آن کشورها نیز موجب شده است کشورهایمانند چین، استرالیا و برخی کشورهای اروپایی محدودیت‌هایی را برای این شبکه‌ها در حوزه دسترسی یا مفاد قانونی پذیرش پروتکل‌های امنیتی اعمال نمایند.

رسیدن به فهم راهبردی از تأثیرگذاری فضای مجازی و به دنبال آن شبکه‌های اجتماعی بر مقوله امنیت ملی همچنان محل تأمل و در برخی سطوح حاکمیتی دارای ابهام است. مقام معظم رهبری در این رابطه می‌فرمایند: «ما باید خودمان را مجهز کنیم؛ خیلی از ماها مجهز نیستیم، خیلی از ماها نمی‌دانیم، نه از جنبه‌های نرم‌افزاری، نه از جنبه‌های سخت‌افزاری. بعضی‌ها با این روش‌های جدید اصلاً آشنایی ندارند، با رایانه و مانند آن اصلاً آشنا نیستند، معنایش را نمی‌دانند، اهمیت این کار را درک نمی‌کنند. می‌بینیم ما؛ در بین مسئولین هم هستند کسانی که اهمیت این کار بزرگ را به‌درستی و آن‌چنان‌که باید و شاید درک نمی‌کنند، لذا اقدام لازم را انجام نمی‌دهند. ما شورای عالی فضای مجازی درست کردیم برای همین قضیه؛ برای اینکه مسئولان ببینند دور هم بنشینند، فکر کنند، متمرکز کنند اراده‌ها و تصمیم‌ها و اقدام‌های خودشان را برای مواجهه

با این حادثه بزرگ. این یک عرصه‌ای است که دارای منافع بی‌شمار و دارای مضرات بی‌شمار است؛ عرصه فضای مجازی این‌جوری است؛ می‌توان از آن حداکثر منافع را کسب کرد»^۱.

شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌طور مطلق نه تهدید هستند و نه فرصت؛ اما هم‌زمان به دلیل کارکردها و ویژگی‌های خاص خود هم تهدید به شمار می‌روند و هم فرصت.^۲ لذا مهم‌ترین اقدام در زمینه مدیریت فضای مجازی و به دنبال آن شبکه‌های اجتماعی، بهره‌گیری از بسترها و اعمال سیاست‌گذاری در مسیر استفاده از فرصت‌ها و دفع تهدیدهاست که کارویژه حاکمیتی است، چراکه اساساً کارویژه امنیت در حوزه حاکمیت قرار دارد. اگر امنیت را به عدم وجود یا احساس تهدید تعریف نماییم، نتیجه می‌گیریم که تهدیدهای ناشی از فضای مجازی به تهدیدات حوزه‌های عینی و واقعی نیز منظم گردیده و در قالب این شبکه‌های اجتماعی مجازی با توان مضاعف قابل بروز و ظهور است. از جمله حضور فعال کاربران به‌منظور تبلیغ حزب و جناح سیاسی مورد علاقه خود در شبکه‌های اجتماعی برای انتخابات مجلس شورای اسلامی و مجلس خبرگان رهبری در سال ۱۳۹۴ که در نهایت نتیجه و اثرگذاری خود را در صندوق‌های رأی تهران نشان داد. لذا نظام‌های امنیتی در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی یک مسئله کاملاً عینی، ضروری و مرتبط با حاکمیت است.

بنابراین با توجه به مطالب پیش‌گفته، دغدغه اصلی محققین این پژوهش درک فرصت‌ها و تهدیداتی است که از سوی شبکه‌های اجتماعی با توجه به روند تحول آن‌ها و تأثیرگذاری گسترده‌ای که امروزه بر جوامع، دولت‌ها، سیاست‌ها و در نهایت امنیت ملی دارند متوجه امنیت ملی جمهوری اسلامی است. لذا این مسئله مطرح است که روند

۱. بیانات مقام معظم رهبری ۱۳۹۵/۶/۱۶

۲. این فضا (فضای مجازی) مثل یک رودخانه‌ی پر از آب و خروشان است که می‌آید و دائماً هم بر آب آن افزوده و خروشان‌تر می‌شود. اگر ما برای این رودخانه تدبیر کنیم و برنامه داشته باشیم؛ زه‌کشی کنیم و هدایت کنیم، این رودخانه را تا به سد بریزد، می‌شود فرصت. اگر رهاش کنیم و برنامه‌ای برای آن نداشته باشیم، می‌شود یک تهدید (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای شورای عالی فضای مجازی)

تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و راهبردهای مناسب مدیریت آن چیست؟

۳. اهمیت و ضرورت

شبکه‌های اجتماعی امکان استفاده از فرصت‌های مختلف در فضای اینترنت اعم از جستجو، خواندن و به‌اشتراک‌گذاری محتوا را برای تعداد بسیار وسیعی از کاربران فراهم کرده‌اند که این حجم انبوه از مخاطبان، دارای اهمیت در حوزه‌های سیاسی، اجتماعی و امنیتی هستند. این شبکه‌های اجتماعی مجازی دارای برون‌دادهای متفاوت بسته به شرایط اجتماعی یا بسترهای تهدید و فرصت خواهند بود. لذا توجه به آن‌ها و احصاء جنبه‌هایی که بر امنیت ملی مرتبط هستند مهم است. در این خصوص پرداختن به موضوعات ذیل دارای اهمیت می‌باشد:

۱. شناخت ابعاد سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و امنیتی فناوری‌های نوین اطلاعات.

۲. شناخت ابعاد و ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها.

۳. شناخت کارکردهای شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها با تأکید بر جنبه‌های امنیتی آن.

۴. شناخت فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها.

۵. آشنایی با ابعاد قدرت‌زای این شبکه‌ها و بهره‌برداری از فرصت‌های آن در جهت تأمین اهداف امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران.

۶. کمک به مدیریت پیامدهای امنیت ملی ناشی از فعالیت شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها.

ضرورت‌های انجام این پژوهش نیز عبارت‌اند از:

۱. غافلگیری نسبت به روند تأثیرگذاری تهدیدات ناشی از شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی.

۲. عدم شناخت و آگاهی نسبت به تهدیدات نوین شبکه‌های اجتماعی در حوزه امنیت ملی.

۳. دشوار شدن روش‌ها و راهبردهای مدیریت شبکه‌های اجتماعی به منظور تأمین و حفظ امنیت ملی.

۴. هدف تحقیق

شناخت روندهای تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران.

۵. سؤال تحقیق

روندهای تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و راهبردهای مناسب مدیریت آن کدام است؟

۶. روش پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی-توسعه‌ای است. به واسطه پیچیدگی و گستردگی موضوع شبکه‌های اجتماعی و وجوه عینی و ذهنی مفهوم امنیت ملی، روش پژوهش به صورت ترکیبی^۱ است. ادبیات پژوهش و مباحث نظری آن به صورت کیفی و با روش توصیفی-تحلیلی و ابزار مطالعه کتابخانه‌ای و سندپژوهی گردآوری شده است. به منظور تحلیل داده‌ها از مصاحبه استفاده و در نهایت داده‌ها توسط پرسشنامه جمع‌آوری می‌شود.

۷. جامعه آماری تحقیق (ویژگی‌ها و حجم)

جامعه آماری این پژوهش؛ شامل نخبگان و خبرگان علمی، اجرایی و مسئولین حوزه‌های فضای مجازی و امنیت ملی کشور می‌باشد. نخبگان علمی و دانشگاهی که فارغ‌التحصیل دکترای رشته‌های مرتبط بوده یا سابقه تدریس، پژوهش، تدوین مقاله و

کتاب در موضوع فضای مجازی و امنیت ملی را داشته باشند و در این زمینه صاحب نظر و رأی باشند. شرایط مسئولین در حوزه‌های سیاست‌گذاری و اجرایی مرتبط با مسائل امنیتی نیز این است که حداقل دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و سابقه ده سال به بالا در مقام‌های امنیتی و اطلاعاتی در وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای امنیتی و اطلاعاتی مانند شورای عالی فضای مجازی، شورای عالی امنیت ملی، دفتر مقام معظم رهبری، وزارت اطلاعات، ستاد کل نیروهای مسلح، وزارت دفاع، کشور و خارجه، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ارتش جمهوری اسلامی، کمیسیون امنیت ملی مجلس شورای اسلامی، نیروی انتظامی و... باشند و یا در جایگاه‌های مدیر کل و بالاتر و در سازمان‌های لشکری، در جایگاه‌های امیری و سرداری مشغول کار باشند.

محقق برای گردآوری داده‌ها، جهت تصمیم‌گیری در خصوص فرضیات تحقیق اقدام به نمونه‌گیری کرده و سپس نتایج حاصله را با سطح اطمینان ۹۵ درصد به جامعه تعمیم داده است. برای انتخاب نمونه تحقیق با توجه به محدودیت جامعه، از روش تصادفی طبقاتی ساده استفاده شده است و عملیات آماری روی حجم نمونه که تعداد ۴۹ پرسشنامه است، صورت گرفت.

برای آزمون پایایی پرسش‌نامه‌ها از ضریب آلفای کرونباخ^۱ به شرح فرمول زیر استفاده شد. دامنه آلفای کرونباخ بین ۱ و ۰ بوده که هرچه این ضریب به عدد ۱ نزدیک‌تر باشد، پایایی پرسشنامه بالاتر است. بنا بر قاعده آلفا، مقدار ضریب کرونباخ باید حداقل ۰/۷۵ باشد تا بتوان گفت که پرسشنامه دارای پایایی است:

$$\alpha = \left(\frac{K}{K-1} \right) \left(1 - \frac{\sum S_i^2}{S_t^2} \right)$$

در نهایت ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه، عدد ۰,۹۷۴ به دست آمد که با توجه به بزرگ‌تر بودن این عدد نسبت به ۰/۷۵، پایایی پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت. برخی از ویژگی‌های اعضای نمونه در جدول ذیل ارائه شده است.

(جدول ۱: ویژگی‌های اعضای جامعه نمونه)

سطح تحصیلات	فراوانی	سمت	فراوانی	سابقه خدمت	فراوانی
لیسانس	۹	فرمانده/مدیر عالی	۴	۱-۱۰ سال	۱۲
فوق لیسانس	۲۱	مدیر میانی	۲۰	۱۰ تا ۲۰ سال	۱۸
دکتری	۱۹	کارشناس مسئول	۲۵	۲۰ سال به بالا	۱۹
کل	۴۹	کل	۴۹	کل	۴۹

۸. چارچوب نظری

از منظر تئوری‌های مربوط به سرمایه اجتماعی با ظهور فضای سایبری، اینترنت و بالأخص شبکه‌های اجتماعی، دستخوش تغییرات عدیده شده‌اند و دو دیدگاه عمده و یک دیدگاه بینابینی شکل گرفته است. در مجموع تأثیرات فضای مجازی را بر زندگی انسان مثبت ارزیابی می‌کند و به خصوص معتقد است که اینترنت موجب افزایش سرمایه اجتماعی کاربران می‌شود. دیدگاه منفی به ایجاد انحراف در کنش افراد جامعه، تضعیف روابط چهره به چهره، ایجاد افسردگی و استرس، افزایش انزوا و افسردگی اشاره دارد و دیدگاه متمم اینترنت را ادامه زندگی واقعی می‌داند و اعتقاد دارد که اینترنت در تاروپود زندگی شخص تنیده می‌شود. در این دیدگاه نقش اصلی در تغییر گرایش‌های اجتماعی به اینترنت داده نمی‌شود (علیمرادی، ۱۳۸۹: ۱۳-۶).

در سال‌های اخیر جامعه جهانی اطلاعات از دو نظر اهمیت ویژه‌ای یافته است: دیدگاه نظری و دیدگاه تکنولوژیک. از نظر تئوریک شاید بتوان ریشه ظهور جامعه اطلاعاتی را در نقدهای فیلسوفان مکتب فرانکفورت از جامعه مدرن جستجو کرد. توجه خاص این فیلسوفان به شناخت نمادها و نشانه‌ها و نیز زبان و نشان دادن رابطه قدرت صورت نهادی زبان و قدرت سیاسی، فصل جدیدی را در روش شناخت و تحلیل پدیده‌های اجتماعی گشود. روش نگرش مکتب فرانکفورت منجر به ظهور سه سنت نظریه اجتماعی انتقادی شد که هر کدام وجوهی از جامعه جهانی اطلاعات را به بحث کشیده‌اند. سنت اول؛ یعنی نظریه انتقادی نشان می‌دهد که تحول رسانه‌ها وجه لاینفک جامعه مدرن است. طبق این نظریه

گردش آثار چاپی در اوایل شکل‌گیری اروپای مدرن نقشی حساس در گذار رژیم‌های مطلق‌گرا و مستبد به رژیم‌های آزادی‌خواه و مردم‌گرا ایفا کرده و بیان انتقادآمیز افکار عمومی از طریق رسانه‌ها، ویژگی حیاتی زندگی دموکراتیک مدرن بوده است. سنت دوم متعلق به نظریه‌پردازان رسانه‌هاست که مشهورترین آنان مارشال مک لوهان بود. مک لوهان نشان داد که رسانه‌های ارتباطی، صرف نظر از محتوای پیام‌هایی که انتقال می‌دهند، برای سازمان قدرت حائز اهمیت هستند. سنت سوم، به تأویل و تفسیر فحوائی اشکال نمادین توجه دارد. به عبارتی، دریافت اشکال نمادین، از جمله محصولات رسانه‌ای همیشه شامل فرایند بافتمند و خلاقانه تعبیرات است که طی آن، افراد به منابعی که در دسترسشان قرار دارد متصل می‌شوند تا از پیام‌هایی که دریافت کرده‌اند سر در بیاورند (کاوسی و کاظمی، ۱۳۹۲: ۲۸-۲۷).

اگرچه نظریه‌پردازان متعددی در ارتباط با جامعه اطلاعاتی، نظریه‌پردازی نموده‌اند ولی برخی از آنان نظرات صریح‌تر و دقیق‌تری را بیان نموده‌اند که در این بخش به برخی از مهم‌ترین آن‌ها در خصوص جوامع شبکه‌ها و شبکه‌های اجتماعی به‌طور اجمالی می‌پردازیم. در جدول زیر می‌توان خلاصه‌ای از نظریات نظریه‌پردازان مربوطه و کلیدواژه‌هایی که قادر است در مبحث شبکه‌های اجتماعی مورد استناد قرار گیرد را مشاهده نمود:

جدول ۲: مقایسه شبکه‌های اجتماعی و دیدگاه‌های نظری (ولوی، ۱۳۹۴: ۶۴)

ردیف	نظریه	نظریه پرداز	کلیدواژه
۱	جامعه اطلاعاتی	مانوئل کاستلز	جامعه شبکه‌ای، اقتصاد اطلاعاتی، جامعه مجازی، تغییرات اجتماعی، هویت
		الوین تافلر	تغییر الگوی زندگی، تضعیف مرزها، غلبه فراملیتی‌ها
		مارشال مک لوهان	فناوری‌ها و تغییرات اجتناب‌ناپذیر
		دانیل بل	تسلط فناوری‌ها، اطلاعات و معرفت‌محوری
۲	قدرت نرم	آنتونی گیدنز	افزایش قدرت سازمان‌دهی، افزایش کنترل و نظارت
		جوزف نای	جذب بدون زور، قدرت فرهنگی، قدرت سایبری
۳	جهانی شدن	لطف اله سیاهکلی	تراکم و تجمع، حرکت، مصرف
		رابرتسون و کینشی اومای	فشرده‌گی زمان و مکان، تضعیف منافع ملی، حذف مرزها، یکسانی فرهنگ‌ها، انتقال منابع قدرت به مردم، سرعت اطلاعات
۴	امپریالیسم فرهنگی امپریالیسم سایبر	هربرت شیلر	تلفیق فناوری‌ها و شرکت‌های چندملیتی، سلطه فرهنگی
		مانوئل والرشتاین	
۵	حوزه عمومی	یورگن هابرماس	تمرکززدایی، مجازی بودن، جهانی بودن و تعاملی بودن
۶	سرمایه اجتماعی	کلمن، پوتنام	مشارکت، اطلاع‌رسانی، آگاهی و دانش، اعتماد عمومی

۹. تعاریف

۹-۱. شبکه‌های اجتماعی

به گروهی از رسانه‌های برخط که در آن‌ها مردم به تولید، اشتراک و تبادل اطلاعات و ایده‌ها می‌پردازند، شبکه‌های اجتماعی گفته می‌شود (Hallman et al, 2008: 13). از سال ۲۰۰۵ م تاکنون موضوع‌های شبکه‌های اجتماعی اصلی‌ترین مشغله کاربران اینترنت در دنیا و به دنبال آن ایران بوده است. ویژگی اصلی این شبکه‌ها، محوریت گفتگو، یعنی جامعه گفتگویی و مشارکت در تولید و توزیع اطلاعات است (Jerving, 2010: 6). خصوصیات اصلی شبکه‌های اجتماعی عبارت‌اند از: اندازه، تراکم و ترکیب شبکه که تشکیل‌دهنده ساخت آن هستند و شیوه تماس، فراوانی تماس، دوام رابطه و صمیمیت که عناصر خصوصیات تعاملی آن به شمار می‌روند (باستانی و صالحی، ۱۳۸۶: ۱۶).

۹-۲. فضای مجازی

واژه فضا^۱ در زبان انگلیسی دارای معانی متعددی است و دارای خصوصیتی از قبیل فلسفی، فیزیکی، ریاضی، جغرافیایی، اجتماعی و روان‌شناختی می‌باشد. ویژگی دیگر فضا، بی‌کران بودن و چندبُعدی بودن آن است که باعث می‌شود موجودیت‌ها و وقایع به وقوع پیوسته، دارای موقعیت‌ها و جهت‌های نسبی باشند. واژه فضای سایبر، اولین بار توسط نویسنده‌ای با نام «ویلیام گیبسون»^۲ در رمان علمی - تخیلی‌اش به نام نورومانسر^۳ در سال ۱۹۸۴ و برای اشاره به دنیای مجازی ارتباطات رقومی ابداع شد، دنیایی که در آن، انسان‌ها به جای ارتباط رو در رو، با یکدیگر به صورت الکترونیکی و از طریق شبکه‌های رایانه‌ای در ارتباط بودند (ولوی، ۱۳۹۴: ۳۰).

1. Space
2. William Gibson
3. Neuromancer

۳-۹. امنیت ملی

معنی کردن مفهوم امنیت ملی در جهان امروز کار پیچیده‌ای است. امنیت ملی حالتی است که ملتی بدون نگرانی از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی یا سرزمین خود به سر می‌برد (ماندل، ۱۳۷۷: ۴۳). والتر لیپمن محقق و نویسنده آمریکایی، اولین کسی است که مفهوم امنیت ملی را به روشنی تعریف نموده است. وی می‌گوید: یک ملت وقتی دارای امنیت است که در صورت اجتناب از جنگ، بتواند ارزش‌های اساسی خود را حفظ کرده و در صورت اقدام به جنگ، بتواند آن را پیش برد. رابرت مکنامارا نیز می‌گوید: اگر امنیت دال بر وضعیتی باشد، آن وضع حداقل نظم و ثبات خواهد بود. ریچارد کوپر نیز معتقد است: توان جامعه در حفظ و بهره‌گیری از فرهنگ و ارزش‌هایش امنیت ملی است (بوزان، ۱۳۸۳: ۳۱). رابرت ماندل نیز چنین می‌گوید: امنیت ملی شامل تعقیب روانی و مادی ایمنی است و اصولاً جزء مسئولیت حکومت‌های ملی است تا از تهدیدات مستقیم خارجی نسبت به بقای رژیم‌ها، نظام شهروندی و شیوه زندگی شهروندان خود ممانعت به عمل آورند (ماندل، ۱۳۷۷: ۵۲).

۴-۹. امنیت ملی و فناوری اطلاعات

نیوت گینگریچ در توصیف دوران جدید ارتباطات می‌نویسد: «هر روز جمع بیشتری از مردم امکان می‌یابند که فراتر از ساختارها و سلسله‌مراتب جمعی، در پناه گوشه‌های امنی که انقلاب اطلاعاتی ایجاد کرده است، به فعالیت پردازند. برخلاف انقلاب صنعتی که مردم را گروه‌گروه به داخل سازمان‌های عظیم اجتماعی مانند شرکت‌های عظیم، اتحادیه‌های بزرگ و دولت‌های مدرن می‌راند، انقلاب ارتباطات و فضای شبکه‌ای در حال از هم پاشیدن این غول‌ها و هدایت ما به سوی آن چیزی است که هویت‌های متنوع نامیده می‌شود» (داوسن و فاستر: ۱۳۷۹: ۷۶). از این رو جامعه شبکه‌ای، فضایی سنتی که افراد و گروه‌ها بدون ارتباط با یکدیگر در آن به سر ببرند، نیست. بلکه تعاملات مؤثر مجازی و واقعی، ضرورت حضور در شبکه‌های اجتماعی را شکل می‌دهد. بسیاری از

این ارتباطات بدون نظارت دولت‌ها و در بازه زمانی اندکی انجام می‌شود، بدون اینکه امکان کنترل و محدودیت برای آن وجود داشته باشد. شبکه‌ها ساختارهایی باز هستند که می‌توانند بدون هیچ محدودیتی گسترش یابند و نقاط شاخص جدیدی را در درون خود پذیرا شوند تا زمانی که این نقاط توانایی ارتباط در شبکه را داشته باشند؛ یعنی مادام که از کدهای ارتباطی مشترک (برای مثال ارزش‌ها یا اهداف کارکردی) استفاده کنند، می‌توانند قدرت تأثیرگذاری خود را نیز اعمال نمایند؛ بنابراین فرایند در حال تکوین جهانی شدن که مارتین آلبرو^۱ آن را فرایند الحاق ساکنان سیاره زمین به جهان اجتماعی واحد می‌داند (Baylis and Smith, 1997:15) هم به‌عنوان پیامد ظهور پارادایم نوین ارتباطات و هم به‌عنوان عامل برانگیزاننده گسترش روزافزون آن، بیشترین بازتاب‌های امنیتی خود را در عرصه اقتصاد جهانی شده بر جای می‌گذارد. از سوی دیگر شبکه‌ها به ابزار هماهنگ‌سازی برای تقریباً تمامی فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی در جهان تبدیل شده‌اند. شکل‌گیری و هدایت اعتراضات، خشونت‌ها، آشوب‌ها، تظاهرات و ناآرامی‌ها متأثر از فضای شبکه‌های اجتماعی هستند. در چنین وضعیتی و به تناسب وضعیت شبکه‌های مجازی، مفاهیم تهدید نیز دگرگون شده و شکل جدیدی به خود گرفته است. زمانی تهدید تنها در شکل خارجی و بیرونی آن تحلیل می‌شد و هر نوع خطری که از بیرون مرزهای سیاسی متوجه نظام سیاسی می‌شد از آن به‌عنوان تهدید یاد می‌شد؛ اما با پیشرفت جوامع بشری و تغییر در شکل روابط، شکل تهدید نیز دگرگون شد تا جایی که امروزه با توسعه مطالعات امنیتی، بُعد داخلی به‌عنوان مهم‌ترین بُعد تهدید تحلیل می‌شود (قاضی‌زاده، ۱۳۹۰: ۴۷).

از این رو در رویکردهای داخلی به‌طور عمده، ابعاد جامعه‌شناختی یک موضوع تحلیل می‌شود و همه گروه‌هایی که در حوزه داخلی کار می‌کنند در بحث‌های امنیتی و غیرامنیتی که در مقام تجزیه و تحلیل‌های پدیده‌های داخلی هستند لاجرم از زویه جامعه‌شناسی به تحلیل موضوع می‌پردازند. در شبکه‌های مجازی، شبکه‌ها ساختارهای باز

هستند که می‌توانند بدون هیچ محدودیتی گسترش یابند و نقاط شاخص جدیدی را در درون خودپذیرا شوند تا زمانی که این نقاط توانایی ارتباط در شبکه را داشته باشند؛ یعنی مادام که از کدهای ارتباطی مشترک استفاده کنند، قابلیت تغییر چهره را دارند (قاضی‌زاده، ۱۳۹۰: ۵۹). یک ساختار اجتماعی مبتنی بر شبکه، سیستم باز و پویایی است که بدون اینکه توازن آن با تهدیدی روبه‌رو شود، توانایی نوآوری دارد؛ بنابراین شبکه‌ها ابزار مناسبی برای فعالیت‌های مختلف مانند سیاسی، اجتماعی، امنیتی، اطلاعاتی و... در بُعد فرصت و تهدید هستند.

۱۰. شبکه‌های اجتماعی و امنیت ملی

پیشرفت فناوری‌های ارتباطی و اطلاعات‌گرایی، محرک‌هایی هستند که در قالب فرایند جهانی شدن، تمدنی نوین را در عرصه‌های گوناگون زندگی اجتماعی فرصت ظهور داده‌اند. از این رو پیچیدگی‌ها، تغییرات و تحولات جهان معاصر، درک مسائل امنیتی در ابعاد نوین را بیش‌ازپیش دشوار ساخته است. در جهان پرآشوب معاصر هیچ تصمیم مناسبی بدون داشتن تصور و درک صحیحی از موقعیت تحلیل‌گر و یا تصمیم‌گیر اتخاذ نمی‌شود؛ بنابراین گسترش روزافزون ارتباطات و فناوری‌های اطلاعاتی به‌طور عام و توسعه روند اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌طور خاص، تغییرات بنیادی و عمده‌ای را در جامعه به وجود آورده است که متعاقب آن مفاهیم سنتی در گفتمان امنیتی را نیز دچار تغییر و تحول نموده است.

هرچند مفهوم امنیت به‌عنوان یک نیاز بشری، از دیرباز در اذهان و در نوشته‌های فیلسوفان قدیم به‌گونه‌ای مطرح بوده است، اما واژه امنیت ملی به دنبال تشکیل دولت-ملت‌های جدید به‌گونه‌ای گسترده دچار تحول شده است. سیر تطور این مفهوم موجب شده تا در بازه‌های زمانی مختلف و بر اساس متغیرهای متفاوت، امنیت ملی نیز دچار تغییر کارکرد شود (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۵: ۱۳). امنیت در بستر فضای مجازی، به دنبال رشد بستر فناوری اطلاعاتی طی سال‌های اخیر، چالش‌های نوینی را برای دولت‌ها پدید آورده

است. برای مثال جماعت‌های مقاومت از شبکه‌های اجتماعی برای ایجاد ارتباطات افقی بین مردم و مناسک جماعتی استفاده می‌کنند. بدین‌سان منطق مسلط شبکه‌ای، چالش‌های مختص به خود برمی‌انگیزد که به شکل هویت‌های مقاومت جماعتی و هویت برنامه‌دار ظاهر می‌شود که بالقوه از این فضاها پدید می‌آیند، البته تحت شرایطی و از طریق فرایندهایی که خاص هر بافت نهادی و فرهنگی معینی است، پویای متناقضی که حاصل می‌شود هسته اصلی فرایندهای تاریخی است که از طریق آن ساخت اجتماعی نوین و فرایند امنیتی جوامع نوین در حال شکل‌گیری است. پارادایم جدید همچون حلقه‌های زنجیر، محرک اصلی فرایند شبکه‌ای شدن هستند که در نهایت روند مطالعات امنیتی را از رشد خطی به سیر رشد متحول و پویا سوق می‌دهند. شبکه‌های اجتماعی به تعبیر کاستلز^۱ حول فعالیت‌هایی سازمان داده شده‌اند که اطلاعات را به کمک روش‌ها و ابزارهای الکترونیک پردازش می‌کنند (کاستلز: ۱۳۸۵: ۴۴۰). از این رو مهم‌ترین مؤلفه شبکه‌های اجتماعی، فضای جریان‌هاست که موجب می‌شود تا ارتباطات در درون شبکه‌ها رونق گرفته و چرخه تعاملات برقرار شود. حوزه‌های اساسی جامعه اعم از اقتصاد، سیاست، اجتماع، هویت، تجارت و... متأثر از ویژگی‌های شبکه‌ای موجب پردازش و مدیریت اطلاعات شده و دگرگونی‌های اساسی را به همراه می‌آورند. پارادایم نوین ارتباطات، فراسوی سلسله‌مراتب ارزشی حاکم بر جوامع سنتی پیشین، ارتباط ساکنان سیاره زمین را در گستره‌ای افقی فراهم آورده است.

۱-۱۰. امنیت ملی در عصر اطلاعات

با توجه به تحولات چند دهه اخیر که ناشی از پیشرفت سریع فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی است، نظریه امنیت ملی در عصر اطلاعات از اهمیت به‌سزایی برخوردار می‌باشد. الوین و هایدی تافلر در پردازش نظریه مذکور، این پرسش را مطرح می‌کنند که وضعیت محیط راهبردی نوظهور ناشی از عصر اطلاعات در سال‌های آتی

چگونه خواهد بود؟ به‌زعم آن‌ها، جهان به‌سوی یک انقلاب اجتماعی - اقتصادی جهانی در حرکت است که توسعه یک ساختار قدرت سه‌گانه جهانی (قدرت نظامی، قدرت اقتصادی و قدرت فرهنگی) را به وجود خواهد آورد. در عصر اطلاعات دولتهایی که از فناوری‌های عصر اطلاعات استفاده می‌کنند، بیشترین منافع امنیتی را به دست می‌آورند و در قله ساختار جهانی سه‌گانه قدرت قرار خواهند گرفت که تحت سیطره دانش و امور نامحسوس مرتبط با دانش است. نکته دیگر آنکه توانمندی‌های تأمین‌شده توسط فناوری‌های عصر اطلاعات، تمایز میان امور داخلی و بین‌المللی را بیش‌ازپیش مبهم و نامشخص می‌سازد (ولوی، ۱۳۹۴: ۲۰۷).

محیط راهبردی نوظهور این ویژگی‌ها را دارد؛ ترکیب افزایش سرعت، توانمندی و انعطاف گردش اطلاعات به همراه افزایش دسترسی به انواع اطلاعات و افزایش آن، سبب خواهد شد که کنترل ورود و خروج اطلاعات به‌وسیله دولت‌ها به‌گونه‌ای فزاینده دشوار شود.

فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی به دلیل توانمندی‌هایی که فراهم می‌کند، اثر کنشگران غیردولتی را در نظام بین‌الملل افزایش می‌دهد و احتمالاً شرکت‌های چندملیتی از نفوذ بیشتری برخوردار شوند. این شرکت‌ها با بهره‌گیری از برتری‌های فناوری‌های اطلاعاتی، اهمیت جغرافیا و مرزهای ملی را کم‌رنگ کرده و نقش سازمان‌های مردم‌نهاد افزایش می‌یابد.

با توسعه فناوری‌های اطلاعاتی، اتکای جوامع به این فناوری‌ها فزونی می‌گیرد و وابستگی رو به رشد، آسیب‌پذیری‌های ملی را دوچندان می‌کند. چالش‌ها و تهدیدات امنیت ملی نیز از منابع متنوع‌تری برخوردار است؛ نخست اینکه حتی یک فرد نیز می‌تواند امنیت ملی دولت را مورد تهدید قرار دهد. دوم اینکه کنشگران مردم‌نهاد و شرکت‌های چندملیتی اهدافی را دنبال کنند که امنیت ملی دولت‌ها را به چالش بکشد. سوم آنکه سازمان‌های مجازی پدید آمده نیز می‌توانند با برخورداری از هویت مجازی، دولت‌های ملی را تهدید کنند (آلبرتس و پایپ، ۱۳۸۵).

با این همه می‌توان گفت که در عصر اطلاعات، هنوز نقش و جایگاه حاکمیت کشورها در سیاست بین‌الملل حفظ گردیده است؛ بنابراین روند روابط بین بازیگران همانند گذشته بر اساس شکل‌هایی از حاکمیت و قدرت و امنیت است که در این دوران؛ قدرت متقاعدسازی ابزارهای ارتباطی نهادهای بین‌المللی تأثیرگذار بر افکار عمومی جهانی به‌عنوان جلوه‌هایی از قدرت ملی و امنیت ملی کشورها و حاکمیت بارز آنان محسوب می‌گردد که با بهره‌گیری مؤثر از آن می‌توان جایگاه بازیگران و نوع تحولات بین‌المللی را تحت تأثیر قرار داد.

تعاریف جدیدی که در این خصوص مطرح گردیده، نیز در همین راستا می‌باشد. رادحاج^۱ و مارتین هاروپ^۲ در کتاب خود می‌نویسند: حاکمیت برمی‌گردد به منبع غایی اقتدار در جامعه و امنیت بالاترین و نهایی‌ترین هدف نهایی در یک اجتماع است چون حاکمیت در حال فرسایش است. با طبع مفهوم و شکل امنیت نیز تفسیر خواهد نمود که ارتباط مستقیم میان تسلط دولت بر ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی و تأمین امنیت پایدار به وجود خواهد آمد (ولوی، ۱۳۹۴: ۲۲۰).

چالش جدی در برابر مفهوم امنیت دولت‌های ملی به دهه پایانی قرن بیستم و آغاز قرن جدید برمی‌گردد: از یک سو جنگ سرد و فروپاشی نظام دوقطبی و از سوی دیگر طلوع ظهور جهان جدید متشکل از افراد و سازمان‌های متعدد که به مدد فناوری‌های مدرن به‌طور قطعی و یا مجازی در اکناف کره زمین از قید حاکمیت‌ها آزادند.

برخی دیگر امنیت در دوره معاصر را با در نظر داشتن یک نظام سیاسی جهانی می‌بینند که در آن دولت‌ها چنان‌که وجود داشته باشند مطیع و تابع اجتماع جهانی خواهند بود. عده‌ای به یک سیستم «تدبیر جهانی» در حال ظهور باور دارند که در آن دولت حاکم ضمن اینکه موجودیت و امنیت دارد ولی تابع اخلاق مدنی جهانی است که حاکمیت دولتمردان را کاهش می‌دهد «برخی دیگر به شیوه‌های جایگزینی فکر می‌کنند

---

1. R.Hague
2. M.Harrop

که یکی از آن‌ها فدراسیون جهانی است که در آن جهان اقتصادی قدرت فائده دولت را به تحلیل می‌برد» (Jackson, 1999).

۲-۱۰. عوامل تحدید امنیت ملی در عصر اطلاعاتی

با توجه به فرایند عصر اطلاعاتی، امنیت در شکل سنتی آن (وستفالیاً)، چه بر مفهوم امنیت داخلی (در وضع و اجرای قوانین) و چه بر مفهوم امنیت بیرونی (استقلال عمل دولت‌های ملی)، معنایی اساساً صوری و حقوقی پیدا می‌کند، خودمختاری دولت‌ها در عمل مسئله‌ای است که دیگر چندان مفهوم حقوقی و کلاسیک از حاکمیت قابل استنتاج نیست، ممکن است خودمختاری دولت‌ها در عرصه‌های مختلف محدود یا مخدوش گردد بدون آنکه حاکمیت ملی آن‌ها از لحاظ حقوقی آسیب بیند، حاکمیت مطلقه ملی به معنای کلاسیک آن به نحوی فزاینده به مفهومی ناممکن و منسوخ تبدیل شده، دولت‌های ملی دیگر نخواهند توانست به راحتی برخلاف مسیر تحولات سیاسی و فرهنگی جهان خودسرانه تصمیم‌گیری کنند (دیوتیاک و ریچارد، ۱۳۸۰: ۱۵۱).

در این مجال کوشیده می‌شود تا از طریق سه موضوع اقتصاد اطلاعاتی، جنبش‌های اجتماعی جدید و نهادهای فراملی به تأثیر منطق عصر اطلاعاتی در بُعد خارجی امنیت پرداخته و در بُعد داخلی امنیت سه موضوع افزایش نقش شهروند، بازسازی مردم‌سالاری و نظارت و کنترل تحلیل و بیان شود.

۱-۲-۱۰. عوامل تحدید امنیت ملی در بُعد خارجی

الف) اقتصاد اطلاعاتی

جایگاه اقتصاد نوین در حاکمیت دولت کجاست؟ با توجه به اینکه عصر اطلاعاتی خواه‌ناخواه در حال ظهور است، دولت برای تثبیت و تقویت اقتدار و قدرت تصمیم‌گیری خود در بُعد خارجی امنیت با شرایطی بسیار جدید و پیچیده دست به گریبان است. نکته اساسی در رابطه دولت، جامعه اطلاعاتی و اقتصاد نوین این است که جهانی‌شدن دربردارنده جریان کالا، سرمایه، انسان، اطلاعات، عقاید و اندیشه‌ها است که با ظهور شبکه‌های اجتماعی

و نهادهای سیاسی که دولت-ملت را محدود می‌کنند توأم شده است: دولت مجبور است که فعالیت‌های مربوط به سرمایه مشترک را در جهت منافع ملی ضابطه‌مند کند و در همین حال مجبور است باز در جهت منافع ملی، جو تجاری مناسبی ایجاد کند و به‌عنوان مشوق ورود سرمایه مالی فراملی و جهانی عمل نماید، همچنین موظف است تا با ابزاری غیر از کنترل‌های مبادلاتی جلوی فرار سرمایه‌ها به مناطق پرسود را بگیرد (Harvery, 2014).

به نظر می‌رسد امنیت ملی دولت‌ها در صورتی که خواسته باشد بعد خارجی خود را حفظ و یا تقویت کند چهار فرایند اصلی شکل و نتیجه رقابت را تعیین می‌کند: نخستین فرایند تکنولوژی است، توان کشورها برای رقابت در اقتصاد جهانی به توان بالقوه تکنولوژیک آن‌ها مربوط است؛ دومین عامل عمده تأثیرگذار بر توان رقابت، دسترسی به بازار بزرگ، منسجم و ثروتمند است، عامل سوم تفاوت بین هزینه‌های تولید در محل و قیمت‌ها در بازار مقصد است، این نکته حیاتی است، زیرا امکان رقابت، تثبیت حاکمیت و امنیت دولت بر مبنای هزینه‌های کمتر از کشورهای در حال توسعه؛ در صورتی که نتوانند هم‌زمان نظام تولید خود را با شرایط عصر اطلاعات تطبیق دهند را سلب می‌کند و سرانجام اینکه به نظر می‌رسد توان رقابت در اقتصاد جدید جهانی، چنان‌که گفته شد وابستگی زیادی به توان سیاسی نهادهای فراملی و ملی برای هدایت راهبرد رشد کشور و یا مناطق تحت حاکمیت آن‌ها داشته باشد. دولت‌ها همچنین ممکن است حمایت لازم برای توسعه تکنولوژی و آموزش نیروی انسانی را فراهم آورند، افزون بر این، بازارهای دولتی (مانند صنایع دفاع-مخابرات) و یارانه‌ها و واحدهای بدون بهره یا کم‌بهره دولت (مانند مراکز و پژوهش) در تعیین جایگاه شرکت‌ها در رقابت جهان نقشی مهم دارند (ولوی، ۱۳۹۴: ۲۲۲).

ب) جنبش‌های اجتماعی جدید^۱

جنبش‌های اجتماعی جدید در تعریف چنین بیان می‌شوند: جنبش‌های اجتماعی تلاش یا کنش جمعی آگاهانه‌ای برای ایجاد تغییرات مطلوب و یا جلوگیری از بروز

تغییرات نامطلوب اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است و حداقل گهگاه از روش‌های فرانهادین برای نیل به اهداف خود استفاده می‌کنند. می‌توانیم بگوییم که تقریباً در همه جوامع معاصر، جنبش‌های اجتماعی از ویژگی‌های حیات اجتماعی و سیاسی محسوب می‌شوند (هرچند فعالیت‌های آن‌ها در جوامع غربی وسیع‌تر و گاهی در کشورهای جهان سوم جنجال‌برانگیز است). پس سه اصل مهم در این تعریف جای دارد: دشمن جنبش، هویت جنبش و مدل اجتماعی جنبش که با تطبیق در موضوع جهانگردی که امروزه به اعتقاد بسیاری از جامعه‌شناسان به جنبشی اجتماعی مبدل شده، در صورتی که نادیده گرفته شود خود به علل تحدید امنیت ملی مبدل می‌شود (مورگنتا، ۱۳۸۹: ۴۵).

ج) نهادهای فراملی

امروزه بسیاری از اندیشمندان علم روابط بین‌الملل به مطالعه کاهش قدرت و امنیت دولت به دلیل ظهور هنجارهای الزام‌آور بین‌المللی پرداخته‌اند. در این فرایند، کثرت‌گرایی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در دو سطح ملی و بین‌المللی بر اساس مؤلفه‌های هستی‌شناسانه جدیدی شکل می‌گیرد و حوزه حاکمیت و امنیت دولت‌ها تنگ می‌گردد. البته در روند جدید، هنوز رهیافت‌های «قدرت محور»، کارکرد خود را دارا می‌باشند، اما مفهوم قدرت، اقتدار و امنیت که به حاکمیت قوت می‌بخشد فراتر از توانایی‌های نظامی / دفاعی کشورها می‌باشد، زیرا مؤلفه‌های ایجاد قدرت و کسب امنیت نیز تکثیر یافته و با نهادهای فراملی و روندهای جدید جامعه جهانی پیوند خورده است. «در شرایط جدید قدرت ملی کشورها تابعی از قابلیت‌های درونی رفتار آنان با سایر نهادهای فراملی، بازیگران دولتی، غیردولتی و فرادولتی می‌باشد. در شرایط موجود قدرت همانند بازیگران سیاست بین‌الملل و سیاست داخل کشورها تکثیر یافته است. در نتیجه این فرایند، کثرت روابط بین‌نیروها ایجاد گردیده و به همین دلیل جایگاه و نقش دولت و حاکمیت ملی و امنیت ملی، کاهش یافته است» (متقی، ۱۳۹۶).

درواقع مبارزه در حال رشد با حاکمیت دولت در سراسر جهان ظاهراً نشأت گرفته از

توانایی دولت ملی در به سلامت گذشتن از میان امواج طوفانی و مهارناپذیر قدرت شبکه‌های فراملی و چالش‌های هویت‌های منفرد است، ظهور جامعه اطلاعاتی باعث جهانی شدن رسانه‌ها و ارتباطات الکترونیکی و جهانی شدن جرائم، توانایی ابزارهای دولت ملی را در کنترل حاکمیت و حفظ امنیت خود تضعیف کرده است. از لحاظ حاکمیت سیاسی دولت، جامعه اطلاعاتی با کاهش هزینه‌های ارتباطات و هماهنگی باعث می‌شوند تا شبکه‌های غیرمتمرکز فراملی بر دیگر اشکال سازمانی برتری یابند که من این شبکه‌ها را در بخش نهادهای فراملی بررسی کرده‌ام چون معتقدم این شبکه‌ها به شکل نهادهایی با ساختار و اصول مشخص فعالیت می‌کنند. «در این شبکه‌ها افراد بدون حضور فیزیکی یا ساخت نهادی رسمی برای اقدام مشترک به هم مرتبط می‌شوند، این خصوصیت جالب جامعه اطلاعاتی دارای استعداد تقسیم جامعه در عرض مرزهای جدیدی هستند. دولت ملی برای شناسایی این انجمن‌ها که اغلب به شکل فراملی و ضد دولتی فعالیت دارند»، با چالش بزرگی روبرو هستند، آن‌ها حقیقتاً حاکمیت و امنیت دولت - ملت را در قلمرو کشور مورد تهدید قرار می‌دهند (کاستلز، ۱۳۸۰: ۱۱۹).

۲-۲-۱۰. عوامل تحدید امنیت ملی در بُعد داخلی

الف. افزایش نقش شهروندی

مخدوش شدن مرزهای دولت ملی در عصر اطلاعاتی، موجب مغشوش شدن تعریف شهروندی می‌شود. فقدان مواضع مشخص و آشکار برای قدرت، به سست شدن کنترل اجتماعی و گسترش چالش‌های سیاسی می‌انجامد. ناتوانی فزاینده دولت در کنترل جریان‌های سرمایه و ایجاد امنیت اجتماعی، اهمیت و موضوعیت دولت را برای شهروندان عادی از میان می‌برد. تأکید بر نهادهای محلی و افزایش نقش شهروندی، فاصله میان سازوکارهای کنترل سیاسی و مدیریت مسائل جهانی را نیز افزایش خواهد داد. «به‌طورکلی حدوث بحران‌ها، انقلاب فزاینده انتظارات از سوی شهروندان، احراز موقعیت شهروندی طی مبارزات طولانی و طاقت‌فرسای مردمی، جابه‌جایی و تحرک طبقاتی و بالاخره حساس‌تر شدن افکار عمومی در مقابل سیاست‌گذاری عمومی به‌صورت فزاینده‌ای دولت‌ها را با بار اضافی مواجه کرده است» (دپلم صالحی، ۱۳۹۳).

ب. بازسازی مردم‌سالاری

گسترش ظهور جامعه اطلاعاتی و افزایش ارتباطات، مردم‌سالاری و ترویج مشروعیت را نیز شامل شده است و بدین صورت هم از بُعد خارجی و هم از بُعد داخلی مشروعیت و امنیت دولت‌ها را در فشار قرار داده تا زمینه شکل‌گیری مردم‌سالاری بازسازی‌شده و نهادهای جامعه مدنی را فراهم سازد (قوام، ۱۳۸۰: ۵۳). توسعه جامعه مدنی و ترویج دموکراسی در واقع عجزین‌شده جامعه اطلاعاتی است. به‌منظور واضح شدن مقوله مردم‌سالاری در عصر اطلاعاتی و تأثیر آن بر حاکمیت و امنیت به برخی از جنبه‌های آن اشاره می‌نماییم. کاستلز در کتاب معروف خود با نام «عصر اطلاعات، اقتصاد، جامعه و فرهنگ» سه فرایند بازسازی مردم‌سالاری در جامعه شبکه‌ای را چنین بیان می‌دارد:

جریان نخست: بازآفرینی دولت محلی است، تکنولوژی به تقویت مشارکت در حکومت محلی کمک می‌کند.

جریان دوم: فرصتی که جامعه اطلاعاتی برای تقویت مشارکت سیاسی و ارتباط میان شهروندان پدید آورده (افزایش نقش فرد)، دسترسی مستقیم و هم‌زمان به اطلاعات و ارتباطات رایانه‌ای است (مردم‌سالاری الکترونیک) و این خود نوعی خودمختاری و خروج از کنترل رسانه‌ها نیز محسوب می‌شود.

جریان سوم: سیاست نمادین و بسیج سیاسی در نهضت‌های غیرسیاسی چه به صورت الکترونیک و چه به صورت دیگر مانند نهضت‌های بشردوستانه‌ای که از سوی نهادهایی مانند عفو بین‌الملل، صلح سبز، آکسفام و ... حمایت می‌شوند، این عوامل نیرومندترین عامل بسیج در «سیاست اطلاعات» هستند (کاستلز، ۱۳۸۰).

ج. نظارت و کنترل

یکی از مهم‌ترین مسائلی که صاحب‌نظران امروز دنیا را به خود مشغول داشته، منافع و مضرات دسترسی به حجم غیرقابل باوری از اطلاعات است، دو دیدگاه در این رابطه وجود دارد «دیدگاه اول معتقد است پیوستن شهروندان به شبکه جهانی اطلاعات و

ارتباطات سبب ذخیره شدن اطلاعات بیشتری درباره تک تک شهروندان در بانک‌های اطلاعاتی مختلف است و این کار امکان دولت‌ها و افراد موجود را برای کنترل بیشتر شهروندان فراهم می‌کند، در این صورت شهروندان در یک «جامعه نظارتی» به سر می‌برند. دیدگاه دوم خوش‌بینانه است زیرا پیوستن شهروندان را به شبکه جهانی اطلاعات و ارتباطات نوعی ورود به جامعه اطلاعاتی و بهره‌برداری آگاهانه و آزادانه از حجم انبوه اطلاعات می‌داند» (کاستلز، ۱۳۸۰).

طرح دو دیدگاه که موقعیتی تناقض‌آمیز برای وضعیت فعلی جهان در عصر شبکه‌ای شدن اطلاعات دارد از یک‌سو به معرفتی شدن^۱ جامعه کمک می‌کند و از سوی دیگر حکومت استبدادی و توتالیترا^۲ را بر سرنوشت شهروندان شبکه‌ای^۳ حاکم می‌گرداند. هرچند این دو روی یک سکه‌اند، بدین معنی که «جامعه اطلاعاتی با گردش آزادانه اطلاعات به پیدایش جامعه معرفتی» شتاب می‌دهد پس ابعاد نظارت دوطرفه بر چنین جامعه‌ای نیز گسترش می‌یابد (مساح، ۱۳۸۲: ۴۳).

عصر اطلاعاتی و تحدید امنیت ملی کشورها دو روی یک سکه‌اند؛ هرچه که ابعاد آن گسترش یافته، حاکمیت و امنیت ملی نیز متحول می‌شود اگر ما از آن تحول تحت عنوان تحدید حاکمیت و امنیت دولت یاد می‌کنیم، درواقع منظور؛ وارد شدن امنیت به یک فاز جدید است و نه به‌طور منفی و مطلق روند نابودی حاکمیت و کاهش شدید امنیت. بازی عصر اطلاعاتی و حاکمیت ملی که وظیفه غایی آن تأمین امنیت است، یک بازی با جمع جبری صفر نیست بلکه یک بازی با حاصل جمع مثبت است.

در حوزه سیاسی با ظهور و گسترش نهادهای سیاسی جهانی که به میمنت جامعه اطلاعاتی فراهم آمده است، تحولات چشمگیری در حوزه قدرت و امنیت دولت‌های ملی و ماهیت نظام رخ نموده است؛ به‌عبارت‌دیگر عرصه‌های تصمیم‌گیری سیاسی بر فراز دولت‌های ملی در سطح جهانی رو به گسترش است، افزایش اختیارات و اقتدار نهادهای

-
1. Knowledge
  2. Totaliter
  3. Netizen

جهانی تا حدی نتیجه پیدایش مسائل عمده جهانی در بستر جامعه اطلاعاتی مانند محیط زیست، انرژی هسته‌ای، آب، جمعیت و ... است که دیگر حاکمیت‌های ملی به‌خودی‌خود نمی‌توانند با چنین مسائل جهانی دست‌وپنجه نرم کنند.

در نتیجه استقلال عمل سازمان‌های بین‌المللی در حوزه تصمیم‌گیری رو به افزایش است و در مقابل استقلال عمل بسیاری از دولت‌ها خاصه کشورهای در حال توسعه محدود شده است. این موضوع به شکل خاص‌تری خود را در مقابل فرایندهای اقتصاد جهانی جامعه اطلاعاتی نشان می‌دهد، پس می‌توان گفت در عصر اطلاعاتی، نظم مشهور به «وستفالی» از حق انحصاری هر دولت-ملتی برای حکومت بر مردمانش و اداره امور داخلی و خارجی خود بدون دخالت دیگران را به زوال کشیده است (Buhalis, 2003: 14).

۱.۱. تجزیه و تحلیل یافته‌های مرتبط با روندهای تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی

متناسب با حوزه‌های مرتبط با امنیت ملی (اجتماعی، فرهنگی، دفاعی، اقتصادی و سیاسی) که برگرفته از نظریه مکتب امنیتی کوپنهاگ است، روندهای اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر آن با فرض استمرار شرایط فعلی (به لحاظ قوانین، سیاست‌گذاری و اجرا) مورد بررسی قرار گرفته است. اصلی‌ترین روندها در حوزه‌های امنیت ملی عبارت‌اند از:

روندها	حوزه امنیت ملی
با به‌کارگیری شبکه‌های اجتماعی جریان آزاد اطلاعات در جامعه تقویت می‌شود	اجتماعی
روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش آسیب‌های اجتماعی می‌شود	
روند رشد شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش امکان کنترل و نظارت حاکمیت بر جامعه و مردم می‌شود	سیاسی
روند استفاده مردم از شبکه‌های اجتماعی در جوامع موجب افزایش شکاف میان حاکمیت و جامعه خواهد شد	
روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب نقض اصل حفظ استقلال و	

	تمامیت ارضی حاکمیت خواهد شد
	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب کنترل ناپذیری فضای مجازی و به دنبال آن شبکه‌های اجتماعی خواهد شد
اقتصادی	روند رشد شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش نظارت و کنترل حاکمیت بر فعالیت‌های اقتصادی و مبادلات پولی خواهد شد
	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب عدم امکان استقرار و پیاده‌سازی زیرساخت‌های فناوری‌های اطلاعاتی - ارتباطاتی بومی خواهد شد
فرهنگی	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب اثرگذاری بر سبک زندگی و فرهنگ خواهد شد
	موجب تغییر سبک زندگی و فرهنگ جامعه به سمت لیبرالیسم و غلبه فرهنگ جهانی بر فرهنگ ملی و اسلامی خواهد شد
امنیتی	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش سرعت در انتقال و کسب اطلاعات و دانش می‌شود
	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب فراهم شدن زمینه برای فعالیت آزادانه گروه‌های مخالف حاکمیت خواهد شد
	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب گسترش ناامنی خواهد شد
	روند فعالیت در شبکه‌های اجتماعی خارجی توسط مردم در جوامع موجب تسهیل دسترسی دشمنان به اطلاعات جامعه و کاربران داخلی می‌شود
	در بستر شبکه‌های اجتماعی، فعالیت گروه‌های معارض و مخالف افزایش خواهد یافت

به منظور تحلیل سؤالات پرسشنامه روندهای تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی (احتمال وقوع تأثیر و همچنین وضعیت احتمالی تأثیرهایی که داشته‌اند) تحلیل‌هایی انجام گرفت که نتایج آن به شرح ادامه است:

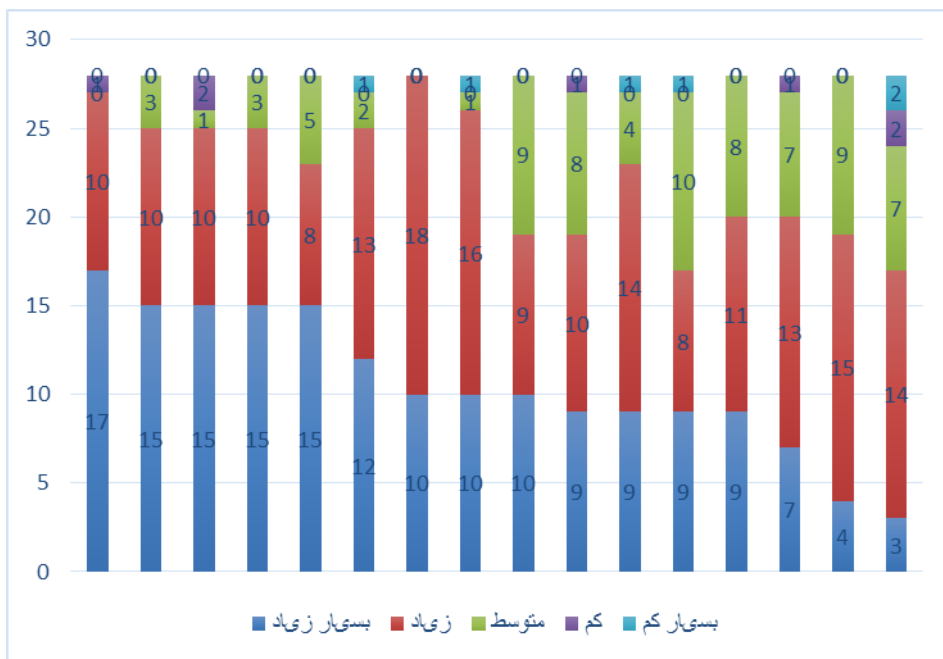
رتبه	گویه‌ها	فراوانی مشاهده شده					بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	مقدار کای محاسبه شده	مقدار آزادی سطح	نتیجه آزمون
		بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم								
۱	با به کارگیری شبکه‌های اجتماعی جریان آزاد اطلاعات در جامعه تقویت می‌شود	۹	۱۰	۸	۱	۰	۸/۸۵	۱/۳۱	تأثیر دارد					
۲	روند رشد شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش امکان کنترل و نظارت حاکمیت بر جامعه و مردم می‌شود.	۹	۱۴	۴	۰	۱	۲۸/۲۸	۱/۰۰۰	تأثیر دارد					

رتبه	گروه‌ها	فراوانی مشاهده شده					بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	محاسبه شده	مقدار کای	معناداری	سطح	نتیجه آزمون
		بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم										
۳	روند استفاده مردم از شبکه‌های اجتماعی در جوامع موجب افزایش شکاف میان حاکمیت و جامعه خواهد شد	۱۵	۱۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۳/۲۹	۰/۰۰۳	تأثیر دارد			
۴	روند رشد شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش نظارت و کنترل حاکمیت بر فعالیت‌های اقتصادی و مبادلات پولی خواهد شد	۱۵	۱۰	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۱۴/۷۱	۰/۰۰۱	تأثیر دارد			
۵	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب نقض اصل حفظ استقلال و تمامیت ارضی حاکمیت خواهد شد	۹	۸	۱۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱۵/۰۷	۰/۰۰۱	تأثیر دارد			
۶	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب کنترل ناپذیری فضای مجازی و به دنبال آن شبکه‌های اجتماعی خواهد شد	۳	۱۴	۷	۲	۲	۰	۰	۰	۰	۱۸/۷۸	۰/۰۰۱	تأثیر دارد			
۷	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب اثرگذاری بر سبک زندگی و فرهنگ خواهد شد	۱۵	۱۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۹/۶۵	۰/۰۰۳	تأثیر دارد			
۸	موجب تغییر سبک زندگی و فرهنگ جامعه به سمت لیبرالیسم و غلبه فرهنگ جهانی بر فرهنگ ملی و اسلامی خواهد شد	۱۷	۱۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳/۷۱	۰/۰۰۲	تأثیر دارد			
۹	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب فراهم شدن زمینه برای فعالیت آزادانه گروه‌های مخالف حاکمیت خواهد شد	۱۰	۱۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۵/۳۲	۰/۰۰۰	تأثیر دارد			
۱۰	در بستر شبکه‌های اجتماعی فعالیت گروه‌های معارض و مخالف افزایش خواهد یافت	۱۰	۱۶	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۲۳/۱۴	۰/۰۰۰	تأثیر دارد			
۱۱	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب گسترش ناامنی	۱۰	۹	۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۶/۷۱	۰/۰۰۴	تأثیر دارد			

رتبه	گروه‌ها	فراوانی مشاهده شده					نتیجه آزمون
		بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	
	خواهد شد						
۱۲	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب عدم امکان استقرار و پیاده‌سازی زیرساخت‌های فناوری‌های اطلاعاتی - ارتباطاتی بومی خواهد شد	۷	۱۳	۷	۱	۰	تأثیر دارد /۰۰۲ ۲۵,۳
۱۳	روند فعالیت در شبکه‌های اجتماعی خارجی توسط مردم در جوامع موجب تسهیل دسترسی دشمنان به اطلاعات جامعه و کاربران داخلی می‌شود	۹	۱۱	۸	۰	۰	تأثیر دارد /۰۰۴ ۱۳/۳۲
۱۴	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش سرعت در انتقال و کسب اطلاعات و دانش می‌شود	۴	۱۵	۹	۰	۰	تأثیر دارد /۰۰۱ ۱۵/۱۵
۱۵	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش آسیب‌های اجتماعی می‌شود	۱۲	۱۳	۲	۰	۱	تأثیر دارد /۰۰۲ ۲۴/۶۴

مطابق خروجی جدول چون سطح معناداری برای کلیه شاخص‌ها کمتر از میزان خطای ۰۵/ به دست آمده است؛ فرض احتمال تأثیرگذاری شاخص‌های مذکور بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران پذیرفته می‌شود. به منظور درک بهتر، روندهای ذکر شده در قالب نمودار میله‌ای به صورت ذیل ترسیم شده است:

۱۱-۱. روندهای مثبت و مقوم امنیت ملی

نتیجه ارزیابی جامعه خبرگی نشان می‌دهد دو روند در طی گسترش مصرف شبکه‌های اجتماعی با شرایط و وضعیت فعلی آن مثبت و مقوم امنیت ملی است که عبارت‌اند از:

- با به‌کارگیری شبکه‌های اجتماعی جریان آزاد اطلاعات در جامعه تقویت می‌شود.
- روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش سرعت در انتقال و کسب اطلاعات و دانش می‌شود.

۱۱-۲. روندهای منفی و تهدیدکننده امنیت ملی

- مهم‌ترین روندهای تأثیرگذاری منفی شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی بر اساس پاسخگویی خبرگان موارد ذیل هستند:
- روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش آسیب‌های اجتماعی می‌شود.

- روند رشد شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش امکان کنترل و نظارت حاکمیت بر جامعه و مردم می‌شود.
- روند استفاده مردم از شبکه‌های اجتماعی در جوامع موجب افزایش شکاف میان حاکمیت و جامعه خواهد شد.
- روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب نقض اصل حفظ استقلال و تمامیت ارضی حاکمیت خواهد شد.
- روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب کنترل‌ناپذیری فضای مجازی و به دنبال آن شبکه‌های اجتماعی خواهد شد.
- روند رشد شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش نظارت و کنترل حاکمیت بر فعالیت‌های اقتصادی و مبادلات پولی خواهد شد.
- روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب عدم امکان استقرار و پیاده‌سازی زیرساخت‌های فناوری‌های اطلاعاتی - ارتباطاتی بومی خواهد شد.
- روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب اثرگذاری بر سبک زندگی و فرهنگ خواهد شد و موجب تغییر سبک زندگی و فرهنگ جامعه به سمت لیبرالیسم و غلبه فرهنگ جهانی بر فرهنگ ملی و اسلامی خواهد شد.
- روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب فراهم شدن زمینه برای فعالیت آزادانه گروه‌های مخالف حاکمیت خواهد شد.
- روند گسترش شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب گسترش ناامنی خواهد شد.
- روند فعالیت در شبکه‌های اجتماعی خارجی توسط مردم در جوامع موجب تسهیل دسترسی دشمنان به اطلاعات جامعه و کاربران داخلی می‌شود.
- در بستر شبکه‌های اجتماعی فعالیت گروه‌های معارض و مخالف افزایش خواهد یافت.

۱۲. نتیجه‌گیری

در عصر اطلاعات، موضوع‌ها و مسئله‌های متنوع‌تری نسبت به گذشته در حوزه امنیت ملی قرار می‌گیرند. در این عصر، گردش آزاد اطلاعات در سراسر جهان که از راه اینترنت صورت می‌گیرد، موضوع امنیت اطلاعات را تا سطح مسائل امنیت ملی بالا می‌برد و در نتیجه تعریف امنیت ملی، بسط و گسترش می‌یابد. در حالی که بسیاری از کشورهای دنیا در زمینه ساماندهی فضای مجازی اقدامات قابل توجهی داشته‌اند و قوانین و چارچوب‌های لازم را در این زمینه فراهم کرده‌اند؛ اما جمهوری اسلامی ایران در این زمینه نقص دارد و به همین جهت، روند تهدیدات در حوزه امنیت ملی در این فضا با درصدهای بالا در حال گسترش است.

رشد و توسعه روزافزون فضای مجازی، تهدیدهایی که در کنار فرصت‌های آن وجود دارد و رها شدن این فضا در کشور سبب شده تهدیدهای آن بر فرصت‌هایش پیشی بگیرد و در شرایطی هستیم که در سریع‌ترین زمان ممکن، شورای عالی فضای مجازی باید سیاست‌گذاری کلان ارائه کند؛ مجلس به سرعت قوانین لازم را به تصویب برساند و قوه قضائیه در رسیدگی به جرائم به سمت کنترل و کاهش آسیب‌ها برود؛ چراکه در غیر این صورت قطعاً زمانی خواهد رسید که برای مهار آسیب‌ها و زیان‌هایی که از این فضا متوجه جامعه می‌شود، دیر شده باشد.

نتایج آزمون نشان می‌دهد عمده روندهای موجود (۱۳ روند از مجموع ۱۵ روند) که شبکه‌های اجتماعی با وضعیت قوانین و سیاست‌های فعلی طی می‌کنند به سمت تضعیف امنیت ملی پیش می‌روند و این مسئله در تمامی حوزه‌های امنیت ملی؛ شامل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی جریان دارد. بر این اساس راهبردهای ذیل پیشنهاد می‌شود:

۱. توسعه و گسترش نقش‌آفرینی و مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در تولید محتوا و ایجاد خدمات و زیرساخت‌های شبکه‌های اجتماعی

۲. افزایش انگیزه و لزوم اقدام توسط مدیران در شورای عالی فضای مجازی و وزارت ارتباطات در جهت ایجاد زمینه همکاری برای رفع موانع و تکمیل شبکه ملی اطلاعات با توجه به فرمایشات مقام معظم رهبری

۳. تعادل بخشی به سهم پیام رسان های اجتماعی در بازار از طریق مدیریت پهنای باند و سایر خدمات
۴. برگزاری نشست ها، گردهمایی ها و همایش های تخصصی برای نخبگان و مدیران به منظور آگاه سازی و توجه آن ها نسبت به روند تهدیدات شبکه های اجتماعی
۵. ترمیم و انسجام بخشی به ساختارهای متولی فضای مجازی با تمرکز بر شبکه های اجتماعی در کشور
۶. تحقق اوامر و منویات مقام معظم رهبری در راستای نوشوندگی فرآیندهای مدیریت شبکه های اجتماعی متناسب با شرایط و اقتضائات جدید (تکمیل شبکه ملی اطلاعات)
۷. مذاکره/تعامل/ رایزنی مستمر با مدیران سرویس دهندگان و شبکه های اجتماعی خارجی به منظور تمکین به قوانین داخلی و کاهش آسیب ها
۸. اصلاح و تصویب قوانین مورد نیاز در مقابله با جرائم شبکه های اجتماعی و حمایت از شبکه های اجتماعی داخلی
۹. تقویت و پشتیبانی شبکه های اجتماعی بومی قابل رقابت با موارد مشابه خارجی
۱۰. اشراف و کنترل فنی و تقویت سازوکارهای نظارتی بر فضای مجازی توسط حاکمیت و رصد، پایش، بررسی دقیق و تحلیل مستمر فعالیت بازیگران حریف در حوزه فضای مجازی و شبکه های اجتماعی
۱۱. ایجاد بستر مناسب و جامع در فضای مجازی در جهت جذب متخصصین و نخبگان شبکه های اجتماعی (ایجاد اشتغال و فضای کسب و کار داخلی) و ارتقاء سطح دانش علمی و فناوری در حوزه های مختلف فضای مجازی به ویژه شبکه های اجتماعی (خودکفایی)
۱۲. ساماندهی مصرف و عضویت در شبکه های اجتماعی در نهادهای حاکمیتی و عمومی از طریق اعمال قوانین و نظارت مؤثر (ساماندهی اکانت ها و آی. پی و آی. دی)

۱۳. برنامه‌ریزی، کنترل و برخورد هدفمند و هوشمندانه با هرگونه ابزارهای مجرمانه و مسدودسازی آن‌ها در حوزه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (به‌ویژه با فراگیر شدن اینترنت اشیاء و فناوری‌های نو ظهور)

۱۴. ارتقاء وضعیت آمادگی (تاب‌آوری و بازدارندگی) زیرساخت‌های حیاتی و حساس کشور در مقابل تهاجم سایبری و نفوذ شبکه‌های اجتماعی (پدافند غیرعامل فضای مجازی کشور)

۱۵. تقویت همه‌جانبه شبکه‌های اجتماعی بومی در جهت تولیدات فاخر و جذاب و واکنش سریع در مستندسازی و واکنش مناسب رسانه‌ای به عملیات روانی حریف (نهضت مردمی تولید محتوا)

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- آلبرتس، دیوید و پاپ، دانیل (۱۳۸۵)، گزیده‌ای از عصر اطلاعات: الزامات امنیت ملی در عصر اطلاعات، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- باستانی، سوسن؛ کمالی، افسانه و صالحی، مریم (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی شبکه و اعتماد متقابل بین شخصی، فصلنامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شماره ۶۱.
- بوزان، باری (۱۳۸۳)، مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه: پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ترجمه حسین سلیمی، تهران: گام نو.
- داوسن، مایکل و جان بلامی فاستر (۱۳۷۹)، سرمایه‌داری مجازی و اقتصاد سیاسی بزرگراه اطلاعاتی، ترجمه مهران مهاجر، در خسرو پارسا (گردآورنده)، جامعه انفورماتیک و سرمایه‌داری، تهران: آگاه.
- دیلم صالحی، بهروز (۱۳۹۳)، تحول مفهوم شهروندی در فرایند جهانی‌شدن، فصلنامه علوم سیاسی، دوره ۱۰، شماره ۲۹، زمستان.
- دیوتیاک، در دریان؛ ریچارد، جیمز (۱۳۸۰)، نظریه انتقادی، پست‌مدرنیسم، نظریه مجازی در روابط بین‌الملل.
- سلیمانی‌پور، روح‌الله (۱۳۸۹)، شبکه‌های اجتماعی؛ فرصت‌ها و تهدیدها، ره‌آورد نور، تابستان، شماره ۳۱.
- عبدالله خانی، علی (۱۳۸۳)، نظریه‌های امنیت مقدمه‌ای بر طرح‌ریزی دکترین امنیت ملی، تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر تهران.
- علیمرادی، مصطفی (۱۳۸۹)، سیر تطور شبکه‌های اجتماعی؛ نگاهی به آغاز و انجام شبکه‌های اجتماعی، ره‌آورد نور، تابستان، شماره ۳۱.
- قاضی‌زاده، علیرضا (۱۳۹۰)، تأثیر جامعه شبکه‌ای بر فعالیت سازمان‌های اطلاعاتی، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۵۳، پاییز.
- قوام، عبدالعلی (۱۳۸۲)، جهانی‌شدن و جهان سوم، تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- کاستلز، م (۱۳۸۰)، عصر اطلاعات: ظهور جامعه شبکه‌ای؛ اقتصاد، جامعه و فرهنگ، ترجمه ا.ع. پایا، تهران: انتشارات طرح نو.

- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۵)، عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ، جلد ۱، ظهور جامعه شبکه‌ای، ترجمه: احد علیقلیان، افشین خاکباز، حسن چاوشیان، ویراسته علی پایا، تهران: طرح نو، چاپ پنجم.
- کاوسی، اسماعیل و کاظمی، حسنا (۱۳۹۲)، بررسی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی بر (تحکیم) سرمایه اجتماعی، روابط عمومی، اردیبهشت، شماره ۸۶.
- ماندل، رابرت (۱۳۷۷)، چهره متغیر امنیت ملی، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- منقی، ابراهیم (۱۳۹۶)، مصاحبه اختصاصی نگارنده، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- مساح، محمدرضا (۱۳۸۲)، بررسی نظری تأثیر ظهور جامعه اطلاعاتی بر حاکمیت دولت، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی، مقطع کارشناسی ارشد.
- مورگنتا، ه. ج (۱۳۸۹)، سیاست میان ملت‌ها؛ تلاش در راه قدرت و صلح، ح. مشیرزاده، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ولوی، محمدرضا (۱۳۹۴)، شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ فرصت‌ها و تهدیدات و ارائه الگوی مناسب، مطالعه گروهی، دانشگاه عالی دفاع ملی.

ب. منابع انگلیسی

- Baylis, John and Steve Smite (1997). The Globalization of World Politics, Oxford: Oxford University Press.
- Buhalis, D (2003). Tourism, Information technology for strategic tourism management. Printce hall. UK
- Hallman, Harry (2008). Social Network Marketing, Octane Press.
- Harvery, David (2014). Seventeen Contradictions and the End of Capitalism. Oxford University Press.
- Jackson, Robert (1999). Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World, Cambridge Press.
- Jerving, Jim (2010). Social Networking as a Marketing Tool, The cuna marketing & business development council. January.

